

NEPŘEDMĚTNÉ MYŠLENÍ II (9. 5. 1979) [kazeta č. 3]

STRANA A

K myšlení patří myšlenková intence. Termín pochází od Brentana, rozvinul ho zejména jeho žák Husserl. Když chceme rozumět myšlení, nejde nám o to, jak je založeno fyziologicky. Vedle faktického myšlenkového průběhu je tady něco, čemu je možno rozumět – každé myšlení se k něčemu vztahuje, k něčemu poukazuje. To, k čemu poukazuje, je předmět jeho intence. Když řeknu „trojúhelník“, tak to slovo nic neznamena. Abychom věděli, o co jde, musíme rozumět tomu jazyku. Nejde o slovo samo – slovo samo se k ničemu nevztahuje, to je konvenční. Rozumět slovu znamená rozumět jeho obsahu a jeho obsahem je pojem trojúhelníka. To, o čem mluvíme, není to slovo, ale trojúhelník – nějaký ideální trojúhelník, trojúhelník vůbec. Mezi tím ideálním trojúhelníkem a tím slovem je pojem. Slova jsou ve skutečnosti označením pojmů, i když my jim rozumíme jako označení věcí. Pojmy si upřesňujeme díky pochopení z kontextu. Mluvíme nikoli o tom pojmu, ale o tom, k čemu se ten pojem vztahuje – trojúhelník má tři úhly, pojem žádné úhly nemá. Heidegger o pravdě ve *Vom Wesen der Wahrheit* – proti mínění, že pravda je shoda věci se skutečností. Pětikoruna je kovová a kulatá, pojem pětikoruny není ani kovový ani kulatý – kde je tedy jaká shoda?

Obsahem našeho slova „trojúhelník“ je pojem trojúhelník, ale my nemluvíme o tom pojmu; mluvíme o tom ideálním trojúhelníku, který má příslušné geometrické vlastnosti – a ten pojem je nemá. Jak se vztahuje pojem k trojúhelníku? Tak, že jej míní – a to mínění určitého intencionálního předmětu je ta intence. Neplatí to o jednotlivém pojmu; pojmy nejsou cihly, ze kterých by se skládalo myšlení. Zpřesňujeme svoje myšlení tím, že nasuzujeme soudy. Když chceme říct, co to je třeba zajíc, tak musíme vyslovit celou řadu výroků o povaze zajíce – jak pokud jde o taxonomickou jednotku, tak pokud jde o jejich souvislost s králíky, obratlovci atd. To všechno definuje, určuje, co to je zajíc. Naší intencí je tu vymezit co nejpřesněji celý živočišný druh.

Je třeba rozlišovat dvojí intenci: předmětnou a nepředmětnou. Myšlení a řeč je spolu co nejužší svázáno. Co se nedá říct, nedá se myslet, a co se nedá myslet, nedá se říct. Soustředění na předmětný předmět, tj. na předmětnou intenci toho, co se říká, není vždycky nejlepší cestou k porozumění tomu, co se říká. Nejnázornější se mi zdá příklad se svrchníkem; pak řeknu ještě jiný. Muž tady převádí občanskou řeč na vědeckou rovinu, ale žena to nerespektuje, ví, že to je blbost, a tak to zase uzemní. Přísně vzato otázka mířila předmětně na počet stupňů na teploměru; žena odpovídá na pohled nesmyslně, mluví o svrchníku. To proto, že ta otázka měla ještě nepředmětné konotace. Dokonce

předmětná intence je možná jen díky těm nepředmětným – je to vystrčená intence nesená celým podhoubím těch nepředmětných.

Pro evropskou tradici je příznačné, že se plně soustřeďuje na ty předmětné intence. To je možné ve vědě, to není možné v občanském životě. Proto je tam stále můžeme zachytit, interpretovat. Jsou taky přítomny v básnictví, literatura vůbec není možná bez nepředmětných intencí. To nejdůležitější v básni jsou vždycky nepředmětné intence; ty předmětné jsou tam jenom proto, že není možné napsat báseň jen s nepředmětnými intencemi. To nejdůležitější v básni je třeba zpřítomnit náladu, představit něco, co se ani nedá pořádně říct. Ty nejdůležitější věci v takových napjatých situacích se neříkají – ty se buď zažijí, nebo člověk zůstane mimo. Není pravda, že nejdůležitější je to, co se říká; nejdůležitější je to, co se neříká.

Nepředmětné intence jsou v tradici akademického myšlení pomíjeny, jako by nebyly důležité, a všechna pozornost je věnována těm intencím předmětným. Proto můžeme mluvit o kritice předmětného myšlení. Jde o to, že celou tou tradicí je sugerováno přesvědčení, že precizně lze o něčem myslet a mluvit, jedině když to učiníme předmětem svých předmětných myšlenkových intencí – ne předmětem svých nepředmětných intencí. Když mluvíme o předmětu intence, tak nemluvíme o ontologickém charakteru toho, o čem mluvíme; neříkám, jestli to je skutečný předmět. Mluvíme o člověku, který je předmětem například mého vzpomínání, ale neznamená to, že ten člověk je předmět. K předmětnému myšlení a jeho tradici patří, že se intencionální předmět považuje za ontologický předmět. Když se mluví o člověku, tak se nenápadně předpokládá, že pro ten účel myšlenkového zpracování, uchopení, že to je prostě ontologický předmět. Že to je něco, co můžeme veskrze a do všech detailů popsat po předmětné stránce a vyčerpat to tím. Tahleta sugesce je něco nesmírně nelegitimního a patří k tradici předmětného myšlení. Předmětné myšlení kritizujeme proto, že předmětnost chápe jako ontický rys toho, o čem mluví – nejenom že to činí předmětem svého vypovídání ve smyslu intencionálního vztahu. Pokládá to za předmět, ať už se k tomu intencionálně někdo vztahuje, nebo ne. Tahle předmětnost v ontickém smyslu je určitá hypostaze, která někdy odpovídá a někdy neodpovídá.

Když mluvíme o předmětnosti tohoto stolu, tak mám pravdu, protože ten stůl je skutečně předmět a není nic víc než předmět – zhruba řečeno. Ukáže se, že to taky není úplně pravda. Naproti tomu když mluvíme o člověku jako o předmětu, tak jsem mu nepráv, zbavuju ho toho, čím vskutku je. Člověk není určen svými předmětnými vlastnostmi, nýbrž právě naopak svými nepředmětnými vlastnostmi. Člověk je subjekt; člověk, který je pouhý objekt, je mrtvola. Tím jsme si rozlišili mezi předmětností intencionální a předmětností ontickou. A taky mezi

skutečností, která má předmětný charakter, a skutečností, která nemá předmětný charakter. A jako myšlení má své předmětné a nepředmětné stránky, tak také skutečnosti mají svůj předmětný a nepředmětný charakter.

Teď se dostaneme k otázce té ontické nebo ontologické předmětnosti – ontika se týká předmětnosti, ontologie se týká myšlenkového přístupu. V obou případech jde o něco, co má smysl. Já jsem si ale připravil ještě několik příkladů, které nám připomenou, že naše myšlení, chování a praktické přístupy mají své předmětné a nepředmětné intence. Není to něco charakteristické jen pro myšlení, ale setkáváme se s tím v každém druhu lidského chování.

Vezměme si třeba potlesk v divadle. Je uvedena nová hra a propadne – pískání, chechtot, házení shnilých pomerančů a tak dále. U nás se to nepěštuje, ale ve většině světa je diváctvo živelnější a divočejší, a tak je to možné. Ukáže se, že hra propadla, dvacet let se nehraje, a pak obletí celý svět, stane se součástí repertoárů všech významných činoher nebo oper a po sto nebo dvou stech letech je to ještě pořád cosi významného. Když analyzujeme ten potlesk nebo to pískání – co znamená ten potlesk? Ten nevypovídá jenom o té hře, ale také o tom, kdo tleská. Ačkoliv je míněn jako posouzení hry, může být posuzován jako svědectví úrovně nebo povahy diváků.

Jiná věc, kterou nám předvedl Platón ve svých dialozích, zejména v *Obraně Sókrata*. Soud nad Sókratem nepochybně posuzoval kvality Sókrata. Ovšem fakticky odsouzení Sókrata nám ukazuje povahu athénské obce a těch lidí, kteří tam hlasovali a kteří Sókrata nepatrnou většinou odsoudili. Tedy ten soud nad Sókratem se dějinně stává soudem nad těmi Athéňany, kteří Sókrata odsoudili.

Napsal jsem si také několik politických příkladů. Tak třeba antisemitismus, jakási předsudečná protižidovská nálada, je míněna jako odsouzení Židů. Ale civilizovaný člověk, když se setká s antisemitismem, nemyslí vůbec na Židy, nýbrž posuzuje ty, kteří ty Židy odsuzují. Když byli nejdříve mluvčí a pak někteří signatáři předvoláni na prokuraturu a bylo jim sděleno, že aktivity Charty se považují za protistátní, bylo to míněno jako posouzení Charty, ale ve skutečnosti to dalo obraz o generální prokuratuře a právním řádu. Když poměrně nedávno jak Sovětský svaz, tak Spojené státy si pospíšily, aby uznaly novou iránskou vládu po převratu, tak to bylo míněno jako akt vztahující se k Íránu. Ale protože všichni vědí, že to bylo motivováno zájmem o naftu, tak to musí být posuzováno jako něco, co poukazuje na povahu vlády Spojených států nebo vlády Sovětského svazu. Když někdo pořád šíří pomluvy, musíme, jsme-li trochu při smyslech, posuzovat toho člověka jako drbnu. To, co on dělá, svědčí nejen o tom, k čemu sám míří, ale svědčí o něm.

Což všechno dokazuje, že každá naše aktivita, ač je zaměřena k předmětům, je zaměřena také na nás – jsme tedy posuzováni i my, nejen to, k čemu chceme přispět. Když prakticky něco provádíme a měníme okolnosti kolem sebe, měníme tím vždycky i sami sebe. Já jsem ve svém raném dětství, když jsme bydleli ve 3. patře v Bělehradské ulici... – historka o ratlíkovi, na kterého měl Hejdánek pífku a kterého nakopl. Pes za dva dny zemřel a já od té doby mám takový nevalný vztah k psům, nemám psy rád. Jsem schopen pojmout k určitému psu přátelství, ale pes jako takový je pro mě nepříjemným zvířetem, protože jsem jednomu ublížil. To je neobyčejně důležitá věc: když někdo má na někoho pífku, většinou je to proto, poněvadž mu něco zlého provedl. Naopak, nejsnáze najdete svůj dobrý vztah k člověku, když mu něco dobrého uděláte. Není to tak, že mu uděláte ze své dobroty, nýbrž svou dobrotu konstituuje, stavíte tím, že děláte něco dobrého pro toho druhého. Platí to o mnoha jiných věcech. Když člověk pořád hraje na klavír, tak nejen že hraje pořád líp, protože tu skladbu ovládne, ale sám se stává lepším klavíristou. Není to jen vztah k té skladbě, ale on sám se zdokonaluje. Tedy každá naše aktivita, i myšlení, vždycky mění něco kolem nás, ale taky něco v nás.

Minule jsme si řekli, že předmětné myšlení je takovým intencionálním vztahem k nějaké skutečnosti, který se k té skutečnosti nejen intencionálně vztahuje, nýbrž který sugeruje, že tento intencionální předmět má onticky předmětný charakter. Co znamená tato ontická předmětnost? Minule jsem to vykládal etymologicky, na souvislosti *hypokeimenon*, *obiectum* a *subiectum* – proč se přestalo říkat *subiectum* a začalo se říkat *obiectum*. Zůstaneme u toho, že to, co je předmět, je před nás před-meteno, promítnuto, vmeteno, hozeno před nás. Je to jinými slovy něco, co je celé před námi. Není to za námi, není to kolem nás; my na to celé vidíme jako hotové. V té tradici, ve které se zformovalo předmětné myšlení, byl skutečně hlavní důraz kladen na vidění, i když se odlišovalo vidění zrakové od vidění duchovního. Když se chtělo v tradici starých řeckých filosofů poukázat na přístup k pravdě, tak se mluvilo o *theóriá* – a to je zírání. Když chci vidět, jak věci jsou, stačí odstranit překážky mezi mým pohledem a mezi tou věcí, na kterou zírám. Pravda znamená vidět věci, jak jsou. To ale znamená, že ty věci mám před sebou, a že když otevřu oči, tak tam ty věci mám celé. To je ale nepravdivá hypostaze: takhle bych například, když zírám na Mirka před sebou, musel pochybovat o tom, jestli má nějaká záda – ta já nevidím. Když vidím tenhle stůl, tak vidím tři nohy a ta čtvrtá je schovaná – já se jenom domýšlím, že má čtyři nohy. Ani po zraku to není pravda, že mám všechno před sebou a stačí jen otevřít oči.

Kromě toho jsou ale skutečnosti, které nikdy před sebou mít nemůžu. To jsem například já. Ať otevírám oči, jak chci, tak sebe nevidím...

STRANA B

Co jiného ale? Já například nikdy nemám před sebou svět, ve kterém žiju.

...

Předmětné myšlení se ke svým předmětům nevztahuje s naslouchající pozorností...

Vercors o bobrech – 1. ročník Světové literatury (rituál jako vykročení k nepřirodní bytosti)

...

40:00 Co tedy v takovém případě dělat, je, že se poohlédneme po filosofech, jestli u někoho něco takového není...

Whitehead...

NEPŘEDMĚTNÉ MYŠLENÍ II (9. 5. 1979) [kazeta č. 4]

STRANA A

Whiteheadovo střední období: *Process and Reality, Adventure of Ideas, Science and Modern World...*

...

Schubert Miles Ogden a John B. Cobb: napsali prý nejlepší úvod do poválečné evropské teologie; mělo vyjít v německém překladu ve Švýcarsku...

26:05 KONEC VÝKLADU, POKRAČUJE DISKUSE (AŽ DO KONCE STRANY B)

...